

BIJDRAGE

ROMAIN VANLANDSCHOOT

JOZEF FERDINAND TOUSSAINT (1807-1885), IJVERAAR VOOR DE VLAAMSE TAAL. 15 OKTOBER 1830

Nauwelijks waren de Septemberwoelingen in Brussel tot rust gekomen, of er klonk in de Réunion Centrale, de republikeinse club van de revolutionaire linkerzijde, zowaar een oproep tot aanvaarding en erkenning van de '*langue flamande*', in het kader van de '*liberté de langage*', een van de kernpunten in de oprichtingsfase van het nieuwe België. Aan het woord was Jozef Ferdinand Toussaint, uit Meulebeke afkomstig. Deze agitator, zoon van een Franse emigrant, had een korte administratieve carrière tijdens het Nederlands bewind (1826-1830), onder Lucien Aeben, de districtscommissaris voor Tielt. Officieel stond hij bekend als adjunct-secretaris van de gemeente Koolskamp. Toen ijverde hij onverdroten voor de uitvoering van de taalbesluiten van koning Willem I, de oprichting van lagere scholen in de regio en de bevordering van een cultureel klimaat zoals aangegeven in de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen.¹

Toussaint heeft in enkele weken tijd een merkwaardige ideologische bocht genomen: van 'orangist' tot fervente republikeinse strijder voor een onafhankelijk België. De unionistische perscampagne omtrent zijn naam in november 1829 was hem niet bevallen. De *Catholique des Pays-Bas* zowel als de *Standaard van Vlaenderen* beschuldigden hem van sabotage van de petitionnementslijsten van de gemeente Koolskamp en van colportage van een pamflet en een anti-petitielijst waarop 46 namen prijkten. Zo bleek uit verzamelde inlichtingen bij de krantenredacties die speurden tot in de kleinste

—— 1 *Almanach der Provincie West-Vlaenderen voor 1829*, Brugge, 1829, p. 44; K. Dewanckel, 'Tielt voor en na de Omwenteling van 1830', in: *De Roede van Tielt*, jg. 24, 1993, nr. 1, pp. 2-44; R. Vanlandschoot, *De lange negentiende*, in: J. Billiet, e.a. *De geschiedenis van Tielt. Een nieuwe kijk op een rijk verleden*, Tielt, 2009, pp. 198-199.

^ Het Voorlopig Bewind, met v.l.n.r. Gendebien, Jolly, Rogier, De Potter, Van de Weyer, de Coppin, de Mérode, Van der Linden en van der Linden d'Hoogvorst. Prent [ADVN, VPB 256].

plattelandsdorpen. Toussaint loochende de feiten en elke betrokkenheid bij deze laakbare anti-Hollandse politieke actie.²

Daardoor was in de regio Tielt in de zomer van 1830 de grond onder zijn voeten te heet geworden en verdween hij rond half september, richting Brussel. Hij stortte zich daar onmiddellijk in het politieke avontuur en vond snel de weg naar de Réunion Centrale, de zogenaamde 'Club de Saint-Georges', een 'republikeinse club van jacobijnse snit', met reminiscenties aan de Parijse voorgangers van 1789-1793. Onverschrokken proclameerden zij een Voorlopig Bewind, dat zij ten nauwste controleerden. Zij deden dat onder voorzitterschap van de Luikse advocaat Adolphe Bayet die zijn strepen verdiend had in de Veiligheidscommissie zowel in de *cité ardente* als in de hoofdstad.³

2 *Catholique des Pays-Bas*, 17 november 1829 (met uittreksels uit de *Standaerd van Vlaenderen*); 19 november 1829; 8 december 1829.

3 J. Bartier, *Naissance du socialisme en Belgique. Les Saint-Simoniens*, Brussel, 1985, p. 24; H. Gaus, *A. Gendebien en de organisatie van de Belgische revolutie van 1830*, Gent, 2007, p. 45; E. Witte, *Het ver-*

Uit de kortstondige aanwezigheid van Toussaint in het Brusselse milieu selecteren wij twee momentopnamen, twee toespraken in het Frans gehouden. Om een goed begrip te hebben van zijn politieke en republikeinse opvattingen kozen we eerst voor een beknopte samenvatting van zijn bijzonderste interventie, die van 30 oktober. Van daaruit terugblikkend is zijn gepassioneerd betoog van 15 oktober voor het Vlaams, in het kader van de *'liberté de langage'* een opvallende aangelegenheid in de Belgische revolutie. Toussaint had bij deze een probleem aan de orde gesteld dat nog ettelijke decennia de aandacht zou opeisen. Bovendien moet zijn argumentatie getoetst worden aan wat het Voorlopig Bewind en het Nationaal Congres voorhadden met de taal in het algemeen en de Vlaamse taal in het bijzonder. Zijn betoog reveleert het allereerste aanwijsbare moment waarop dat, in de herfst van 1830, er 'nog steeds een complexe taalsituatie heerste', die ook de verdere Belgische geschiedenis zou beïnvloeden en tot een Vlaamse (taal)beweging zou aanleiding geven.⁴

ALS EEN VIS IN HET WATER

Jozef Ferdinand voelde zich snel thuis in deze roerige club en had niet de minste moeite om mee te gaan met de uiterst linkerzijde, de ideologie dus van de Bruggeling Louis de Potter, die op 28 september in volle triomf uit zijn Franse ballingschap in Brussel werd binnengehaald. Toussaint sprak zich met overtuiging uit voor een republikeinse staatsvorm en de democratisering van het kiesrecht. Hij verwierp de erfelijke monarchie en reageerde verbeten op de instelling van een Senaat, alleen bevolkt met conservatieve grootgrondbezitters. Over deze *'question vitale de notre liberté politique'* had hij het op

- > Louis de Potter.
Prent [ADV, VPB 255]

— loren koninkrijk: het harde verzet van de Belgische orangisten tegen de revolutie 1825-1850, Antwerpen, 2014, p. 114.

⁴ E. Witte, *De constructie van België*, in: E. Witte e.a., *Nieuwe geschiedenis van België*, I, Tielt, 2005, p. 195.

30 oktober – toen de republikeinse stroming eigenlijk reeds op retour was. Het leken verloren woorden aan het eind van de maand. Toussaint moet dat beseft hebben, maar de jongeman (hij was nog maar pas 23 geworden) begaf niet. Op 7 november mikte hij op het verkozen Nationaal Congres en gaf een vlammende protestverklaring af, in bewoordingen die herinnerden aan de toespraak van 30 oktober. Een nutteloze geste, de republiek werd door een overgrote meerderheid afgewezen. Het koningschap kreeg op 22 november een definitieve voorkeur. Er bleven slechts 13 republikeinse stemmen over. Daaraan kon het jeugdig enthousiasme van Toussaint niets meer veranderen, ook niet op 23 februari 1831, bij de instelling het regentschap van baron Erasme-Louis Surllet de Chokier. Toen vuurde hij een laatste proclamatie af “*demandant la république pour elle-même, pour but et non comme moyen*”.⁵

In zijn republikeins ideaal droeg hij de politieke filosofie van de ‘vrijheden’ hoog in het vaandel, en dus ook de ‘*liberté de langage*’. Zeker die ene keer, op 15 oktober, heeft Toussaint deze ‘*liberté*’ de hoofdaandacht gegeven. Overigens zijn er in de bewaarde verslaggeving van de Réunion, door Jacques-Robert Lecomte in 1947, nauwkeurig nagekeken, geen andere sporen merkbaar van aandacht voor het Vlaams.⁶ De Club had net zijn tweede adem gevonden, vrijwel onmiddellijk na de septembergevechten in de Brusselse straten. Jean-Philippe Staedtler, de alerte secretaris van hertog Prosper-Louis d’Arenberg (1785-1861) die in het Egmontpaleis verbleef, liet in zijn haast dagelijkse verslagen over de gebeurtenissen weten dat deze Club “*voulait les dernières conséquences du principe de la souveraineté du peuple*”.⁷ In de kranten kon men lezen dat de toevloed van heftig discussiërende deelnemers zo groot was geworden dat men moest uitwijken naar het theater aan het Park. Precies deze ruimte werd bij uitstek de ideale voedingsbodem voor een debatcultuur over revolutie en over de ‘vrijheden’.⁸

Het is in deze context dat Toussaint op 15 oktober twee belangrijke figuren ontmoet in verband met de opvatting over taal en taalvrijheid in het Belgisch revolutionaire klimaat. De eerste is een overgewaaide en berooide Fransman, Natalis Briavoine (1799-1869), ten onder gegaan in de Parijse julirevolutie en in september na de uitspraak van een faillissement in Brussel gearriveerd, vol plannen om het perswereldje aldaar te beheersen. De man had vele nieuwe ideeën: een liberaal-economische visie met het vermoeden dat een nieuwe tijd, die van de ‘industriële revolutie’ (de term die hijzelf had bedacht) aangebroken was.⁹ Of hij dat die dag heeft uitprobeerd, weten wij

5 R. Vanlandschoot, Jozef Ferdinand Toussaint van Meulebeke in het hart van de Belgische revolutie: Réunion Centrale, 30 oktober 1830, in: *Biekorf*, jg. 115, 2015, nr. 1, pp. 47-65

6 J.-R. Leconte, *La Réunion Centrale. Club patriotique, révolutionnaire et républicaine 1830*, in: *Miscellanea Leo van der Essen*, Leuven, II, 1947, pp. 957-971.

7 J.-R. Leconte, *La Réunion Centrale [...]*, pp. 965-966.

8 *Le Courrier des Pays-Bas*, 11 oktober 1830.

9 E. Gubin & J.-P. Nandrin, *Het liberale en burgerlijke België 1846-1878*, in: E. Witte, e.a., *Nieuwe geschiedenis van België [...]*, pp. 381-382; P. van den Dungen, *Briavoine, Natalis*, in: *Nouvelle Biographie Nationale*, XI, Brussel, 2012, pp. 35-37, op basis van zijn *Milieux de presse et journalistes en Belgique*

niet, wel had hij het over het volmaakt samenvallen van het Franse staatsregime en de Franse taal, een voorbeeld dat door het nieuwe België best kon nagevolgd worden. Overigens bevond Briavoine zich in een comfortabele positie: de debatcultuur omtrent de revolutie en de richting van de nieuwe staat verliep in het Frans. Als de sterke man Charles Rogier – die van eerst af aan de werking van de Réunion Centrale beheerste – aanwezig was, dan zal hij het allemaal graag gehoord hebben. De oproerige Luikenaar met enige saint-simonistische sympathieën, hield van de economische doctrine van Briavoine, net zoals hij overtuigd was van de suprematie en de primauiteit van de Franse taal in het Belgische bestel. In oktober-november 1830 openbaarde zich de vanzelfsprekende macht van de Franstalige burgerij. De '*liberté de langage*' zou zich snel naar die machtsgroei voegen. De revolutionaire Rogier was toen nog niet de grote staatsman uit het koninkrijk België.¹⁰ Wat wij op 15 oktober meemaken, is de allereerste poging om deze onontwijkbare machtsgroei de voet dwars te zetten.

Toussaint was het helemaal niet eens met Briavoine en zijn taalpolitieke opvattingen. Hij werd daarin gesteund door de in Waals-Brabant geboren Lucien Jottrand (1804-1877), een van de boegbeelden van de republikeinse beweging. Dat betrof de tweede belangrijke ontmoeting van die dag. Jottrand heeft die confrontatie niet vergeten maar opgeslagen in zijn *mémoires* 1872, niet zonder enige lacunes. Hij zag een "*blondharige en baardeloze jongeling*", die heftig het spreekgestoelte beklom. Boven het hoofd heen van Briavoine en van alle reünisten in de zaal, die de aansluiting van België bij Frankrijk niet ongenegen waren, liet hij verstaan dat, als men de Vlamingen van hun taal beroofde, er niets meer een annexatie in de weg stond. De patriotten hadden toch gevochten voor alle 'vrijheden', ook die van de taal, toch ook die van de Vlamingen?

De Vlaamse provincies, zo had hij gezegd in het Parktheater, hoeven helemaal niet onder te doen voor de Waalse, "*en richesse agricole, commerciale et industrielle*". Het klonk meer dan overtuigend, maar helaas het was *wishful thinking*. De industriële voor-sprong van Wallonië zou in de zin van Briavoine en Rogier spectaculair versnellen en de politiek-economische boventoon voor lange tijd in België bevestigen. Daar had Toussaint het dus mis voor. Maar op een ander punt scoorde hij hoog. Voor hem had de taalproblematiek een maatschappelijke dimensie. Taal leeft niet op zichzelf maar is diep geworteld in de complexe sociale realiteit, ook in "*nos belles provinces flamandes*". Politieke emancipatie, zo door de republikein in het vaandel geschreven, kan niet zonder onderwijs en cultuur en daarom beklemtoont hij de noodzaak "*que dans tous nos établissements d'instruction publique, le flamand soit enseigné comme le français*" (vetjes, RV). En deze gelijke behandeling "*cimentera notre union*". Een billijke

---

1828-1914, Brussel, 2005. In de historiografie van de industriële revolutie komt Briavoine steeds duidelijker naar voor: R. Halleux, e.a., *Geschiedenis van de wetenschappen in België 1815-2000*, Brussel, 2001, p. 19; Ph. Destatte, *Natalis Briavoine*, <https://twitter.com/Ph.D2050>, 21 juni 2013.

¹⁰ R. De Mey, Charles Rogier (1800-1885) en de Vlaamse beweging. De beeldvorming herbekeken, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 64, 2005, nr. 4, p. 222.

- ^ De progressieve advocaat en journalist Lucien Jottrand was een van de eerste vertegenwoordigers van de politieke Vlaamse beweging. De eenheid van België wilde hij behouden via gelijke berechtiging van Vlaanderen op taal- en sociaal gebied. [ADV, VQT 9/1]

tweetaligheid als fundament voor de nieuwe staat, op basis van de erkenning van het Vlaams. “*Het gebruik der twee talen in de Vlaamsche gewesten*”, zo vatte Jottrand samen, “moest vrij blijven”. Met nadruk bevestigde Toussaint dat, “*ofschoon hij het Fransch goed kon spreken, de rechten van zijn landgenooten nooit in zijn aanwezigheid in twijfel zou laten trekken*”.¹¹ Jottrand is er in 1872 heilig van overtuigd hoe zij samen in de Réunion dit standpunt verdedigden.

ODE AAN DE REVOLUTIE

Het pleidooi van Toussaint van 15 oktober is een heel sterk stuk, en verdient meer aandacht dan Jottrand eraan besteed heeft. De eerste zin is al symptomatisch: “*Welk doel had onze luisterrijke revolutie?*” Hij bracht het Vlaamse taalvraagstuk onmiddellijk in verband met de Belgische opstand. “*Onder de vele grieven, waarvoor we met luid geschreeuw rechtzetting eisten, waren de aanslagen tegen de vrijheid van taalgebruik zeker niet de geringste; en deze wantoestanden die vooral de Waalse provincies een kaakslag betekenden, had zeker een groter aandeel dan men denkt in de radeloze woede, die geleid heeft tot de gelukkige gebeurtenissen van september.*”¹² Moet de Waalse frustratie nu het lot worden van de Vlaamse provincies?

Het is de politieke schok van 4 oktober, althans in de ogen van Toussaint, de dag namelijk waarop het Voorlopig Bewind besliste een *Bulletin Officiel des Actes* uit te geven, uitsluitend in het Frans, die hem de ogen heeft geopend. “*De centrale en lokale autoriteiten in de Vlaamse provincies zijn verplicht in het Frans te corresponderen, een taal die velen onder hen niet begrijpen, een taal die velen onder hen niet kennen; en, als het gebruik dat ik hier signaleer wordt doorgetrokken, zullen ze misschien binnenkort verplicht zijn om al hun registers en besluiten in dezelfde taal te stellen.*”¹³

De Meulebekenaar is bovendien perfect op de hoogte van de administratieve regelgeving met betrekking tot het taalgebruik, sinds de napoleontische tijd. “*Vergeet men dan*” zo argumenteert hij, “*dat, toen de Belgische provincies door verovering met Frankrijk waren samengevoegd, zij niet eens een twintigste deel vormden van dit kolossale rijk, en dat toen het Bulletin zowel in het Vlaams als in het Frans werd gedrukt*”. Zo'n *Bulletin* en zeker ook het nieuwe van 4 oktober is “*het orgaan om de wetten en besluiten van de regering bekend te maken, en dat enkel na deze uitvaardiging de naleving ervan verplichtend wordt*”.¹⁴

11 L. Jottrand, *Nederduitsche gewrochten van den Nederlandschen Waal*, Brussel, 1872, p. 175 (exemplaar geraadpleegd in het Fonds Achiel Van Acker, stadsbibliotheek De Biekorf, Brugge).

12 Ik volg hier de Nederlandse vertaling van Lieven Demedts in: *De Roede van Tielt*, jg. 13, 1982, nr. 4, in: Bijlage II, pp. 158-160. Vgl. E. Witte, *Nieuwe geschiedenis van België [...]*, p. 195: “Lag de taalkwestie immers niet mee aan de basis van de oppositie van voornamelijk Franssprekenden?”

13 Vertaling L. Demedts, *De Roede van Tielt [...]*, p. 159.

14 L. Demedts, *De Roede van Tielt [...]*, p. 159.

Toussaint heeft een duidelijke boodschap aan de nieuwe bewindvoerders, met wie hij eigenlijk nauw samenwerkt. Aan deze *“grondleggers van het nieuwe bestel wou ik nog voorleggen, dat in Oost-Vlaanderen, met meer dan 700.000 zielen, in Antwerpen met 220.000 inwoners, in Limburg met 325.000 en in Brabant meer dan 326.000 inwoners, het volk enkel Vlaams spreekt, en enkel de hoogste klasse gewoonlijk Franstalig is”*. En dan nog! Ik laat hierbij de vraag in het midden waar hij de cijfers vandaan heeft en hoe het komt dat hij zijn eigen streek, West-Vlaanderen, niet eens vernoemt.¹⁵ Het is een demografische argumentatie die door Alexander Rodenbach in latere jaren herhaaldelijk in de Kamer van Volksvertegenwoordigers aangewend wordt.

Waarschijnlijk heeft hij in de coulissen van de Réunion, via Jottrand meer gehoord over Vlaamse literatuur. Op dat vlak wordt hij zelfs ironisch tegenover de nieuwe wetgevers. *“Als meelopers met de nieuwe mode weet U perfect wat er zich aan de andere kant van de wereld afspeelt, maar U zult waarschijnlijk erg verbaasd zijn te horen, dat het Vlaams zijn eigen literatuur heeft en er prat op gaat die taal, het voorwerp van uw misprijzen, te cultiveren!”* Zijn bewijskracht is wel wat zwak, hij kan alleen maar wijzen naar *“de eeuwenoude tradities van de Vlaamse Kamers van Rhetorica”*.¹⁶ Op dat ogenblik heeft hij geen enkel contact met figuren als Jan Frans Willems of Prudens Van Duyse. Hij ontmoet ze pas in 1832, in het Gentse milieu, in de naaste omgeving van Philip Blommaert. Maar dat valt buiten het bestek van deze bijdrage.

De taal van de meerderheid, aldus Toussaint op 15 oktober, moet gerespecteerd worden. De Vlamingen hebben recht op respect voor de taal van hun voorvaders, het recht om ze te gebruiken in hun zaken en het recht om slechts aan bevelen gevolg te geven, die in hun taal gesteld zijn. *“Waarom werd er zo overhaast”,* zo vraagt hij zich af, *“de cursus Nederlands aan de universiteiten en alle colleges van heel België afgeschaft?”* Toussaint alludeert hier op het besluit van het Voorlopig Bewind van 22 oktober om in alle colleges en athenea de speciale cursus Nederlands af te schaffen, met de motivering dat het Frans de voertaal was *“die het best overeenkwam met de noden van de leerlingen”*.¹⁷ Hij spreekt zich verder niet uit over dat besluit, maar hij vond wel dat op zijn minst er een behoefte bestond aan een facultatieve cursus *‘langue flamande’*, ook voor de Walen. Alleen al vanuit utilitair standpunt van de begrijpelijkheid *“die onze relaties van alle slag met hen [de Vlamingen] vergemakkelijkt”*.¹⁸

15 L. Demedts, *De Roede van Tielt [...]*, p. 159.

16 L. Jottrand, *Nederduitsche gewrochten [...]*, p. 159.

17 J. De Groof, *Nederlandse taalpolitiek en taalplanning in Vlaanderen in de “lange negentiende eeuw” 1795-1914: een linguïstische analyse met speciale aandacht voor de wisselwerking tussen status- en corpusplanning*, onuitgegeven proefschrift, VUB, Brussel, 2004, pp. 201-202. De auteur gebruikt overal de term ‘Nederlands’; Toussaint heeft het altijd over *‘langue flamande’*.

18 L. Jottrand, *Nederduitsche gewrochten [...]*, p. 159 – nog eind december 1830 verscheen in *Den Antwerpenaer* (het blad van priester Pieter Buelens) een pleidooi voor onderwijs in de Vlaamse taal aan de Belgische universiteiten. Gesignaleerd door L. Picard, *Geschiedenis van de Vlaamse beweging van 1795 tot 1950, dl II*, Antwerpen, 1963², p. 17. Zie ook E. Witte, *Nieuwe geschiedenis van België [...]*, pp. 65 en 70.

Helemaal in de roes van de patriottische revolutie besluit Toussaint: "Laten we toch beter onze belangen inzien: verenigd onder het vaandel van de vrijheid, hebben wij met de prijs van ons bloed de gemeenschappelijke onafhankelijkheid van onze mooie provincies bevochten! Geroepen om samen een vrije staat te vormen, *mogen wij onze talen hiervan niet uitsluiten!* Mogen ze gelijktijdig gebruikt worden in alle besluiten en rapporten van de regering! (...) Vrijheid, Gelijkheid voor allen en geen privileges!"¹⁹ De vele uitroepetekens illustreren zowel de stijl van de revolutionaire tijd als het jeugdig enthousiasme van de spreker in de Réunion.

TOUSSAINT EN JOTTRAND

Het loont de moeite verder te peilen naar de gelijkenissen en de verschillen in de opvattingen van deze ijverars voor de Vlaamse taalrechten. Ze waren alle twee republikein, althans sinds de revolutiedagen. Hun 'Hollandse' verleden wees helemaal niet in die richting. Jottrand wordt in de historiografie vlot beschreven als "*een kind van de Franse revolutie*", een "*fervent*" en "*antiklerikaal*" republikein, "*een protagonist van het vroegsocialisme in België*".²⁰ Maar einde 1828 verdedigde hij nog minister Van Maanen in een brochure *Garanties de l'existence des Pays-Bas*. Toen nog geloofde hij in de "*perpétuelle conservation*" van het Koninkrijk der Nederlanden, en in de "*développement de nos institutions*".²¹ Veelal worden zij in de herfst van 1830 genoemd als geestgenoten van Louis de Potter. Van Toussaint is het absoluut zeker dat hij republikein was, getuige zijn duidelijke uitspraken van 30 oktober, zoals hoger aangegeven is. Voor Jottrand lijkt dat toch wat moeilijker, althans als we geloof hechten aan de opmerkingen van Jean-Philippe Staedtler, de secretaris van de hertog van Arenberg, die bijzonder nauwkeurig de verwickelingen van de revolutie op de voet volgde. Het republicanisme is bij Jottrand vooral in de latere jaren dertig open gebloeid.

In zijn haast dagelijkse verslagen aan de hertog, en na enkele bezoeken aan de Réunion zelf, laat Staedtler op 7 oktober horen hoe Jottrand een fikse poging ondernam om de representatieve monarchie te verdedigen en in het halfroond werd weggehoond.

——— 19 Vertaling L. Demedts, *De Roede van Tielt [...]*, pp. 159-160 (cursivering, RV)

20 J. Kuypers, *Lucien Jottrand 1804-1877*, in: *Verslagen en Mededelingen Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde*, 1957, p. 163; M. Magits, De socio-politieke samenstelling van de Volksraad, in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, nr. 3, 1981, p. 605; A. Ghijssens, Aanzetten tot sociale politiek vanuit de middenklasse: enkele ideologische aspecten van de Brusselse radicale beweging (1830-1848), in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, nr. 3-4, 1986, p. 425; M. D'Hoker & S. Van Clemen, *Jottrand, Lucien L.J.*, in: *Nieuwe encyclopedie van de Vlaamse Beweging (NEVB)*, Tielt, 1998, p. 1597; M. Vanginderachter *Het rode vaderland. De vergeten geschiedenis van de communautaire spanningen in het Belgisch socialisme voor WO I*, Tielt, 2005, p. 32; E. Witte, *Het verloren koninkrijk [...]*, p. 151. Witte noemt hem in 1977 "*de zoon van een plattelandsnotaris, op een van de hoogste trappen van de middenklasse*", in: *De Belgische radicalen: brugfiguren in de democratische beweging 1830-1847*, in: *Tijdschrift voor Geschiedenis*, jg. 90, 1977, nr. 1, p. 13.

21 J. Kuypers, *Jottrand, Lucien*, in: *Biographie Nationale*, XXX, Brussel, 1958-1959, kol. 471.

Samen met voorzitter Bayet ondertekende hij wel de akte van vervallenverklaring van koning Willem I. Vier dagen later poogde hij steun te vinden voor de prins van Oranje (en daar was hij niet alleen in). “*C’est presque le seul homme qui parle bien*”, zo getuigt Staedtler, die een chaotische bespreking bijwoonde. Bovendien rekende Bayet erop dat Jottrand al zijn kwaliteiten inzette om de debatten in de Réunion te leiden. Het viel hem aldus helemaal niet moeilijk om Toussaint aan het woord te laten en te ondersteunen.²² Waren alle ‘Nederlandse’ sporen uitgewist bij de Waalse Brabander, en vervangen door een Franstalige republikeinse geloofsverklaring? Zeker niet.

Zowel Toussaint als Jottrand hadden stevige wortels in de Nederlandse tijd. Ze beheersten ook goed de taal. Jottrand had ze geleerd aan een instelling voor middelbaar onderwijs in Vilvoorde. Nadien volgde hij aan de Luikse universiteit de lessen van professor Johannes Kinker (1764-1845), een verlichtingsfilosoof en hoogleraar voor de Nederlandse literatuur, die ook een studentengenootschap actief begeleidde (en daarover in briefwisseling kwam met Jottrand). Kinker zette zijn leerling aan om te publiceren in de *Courrier des Pays-Bas*, met de bedoeling de Nederlandse taal en literatuur te promoten.²³

Van Toussaint weten we niet waar en hoe hij zijn Nederlands geleerd heeft. Zijn vader was uit Toul (département Meuse-et-Moselle) afkomstig, die in Meulebeke kandideerde voor de functie van politiecommissaris, maar door koning Willem I niet werd benoemd om zijn onkunde van de Nederlandse taal. Zijne Majesteit had eigenhandig op het voorgelegde benoemingsdocument geschreven: “(...) *wensch een Vlaming in plaats van een Franschman*”.²⁴ Dat belette niet dat Jozef Ferdinand flink in de pas liep van districtscommissaris Lucien Aeben, die evenals Kinker van literatuur hield (maar daarin veel minder beslagen was) en Willem Bilderdijk bewonderde.²⁵ Kinker kende ‘Hollandse’ literatuur van de verlichting en Jottrand heeft daar veel van opgestoken. Toussaint had niet meer dan de schamele rijmen van de ‘Vlaamse’ rederijkers, maar in oktober 1830 lijkt zijn ijver voor de Vlaamse taal veel energieker.

22 J.-R. Leconte, *La Réunion Centrale* [...], pp. 966-968; J. Kuypers, *Jottrand, Lucien* [...], kol. 472.

23 L. Jottrand, *Nederduitsche gewrochten* [...], p. 19 e.v. Daar haalt hij Kinker aan in een brief van 20 februari 1826: “*deze twee talen (het Frans en het Nederlands) moeten de Belgen zoowel die van het noorden als die van het zuiden beoefenen*”. J. Weijermans, *Stiefbroeders. Zuid-Nederlandse letteren en natievorming onder Willem I*, Hilversum, 2012, p. 300 en n. 45; E. Witte, *Het verloren koninkrijk* [...], pp. 78 en 84; zie verder A. Hanou, *Sluiers van Isis. Kinker als voorvechter van Verlichting en de vrijmetselarij en andere Nederlandse genootschappen 1490-1845*, Deventer, 1988; A. Hanou, *Kinker, Johannes*, in: *Nationaal Biografisch Woordenboek*, XIV, Brussel, 1992; A. Deprez, *Kinker, Johannes*, in: *NEVB* [...], pp. 1717-1718.

24 L. Demedts, *Taalpolitiek in de negentiende eeuw. De Toussaints in Meulebeke*, in: *De Roede van Tielt*, jg. 13, 1982, nr. 4, pp. 155-166.

25 Lucien Aeben staat op de ‘Lijst der inteekenaars’ van Bilderdijks *Mengelpoëzy*, 1823. Zie verder P. Maes, *Enkele gegevens over de Tieltsche distriktcommissaris Lucien Aëben 1796-1837*, in: *De Roede van Tielt*, jg. 35, 2004, nr. 4, pp. 196-199 (daar wordt de naam gespeld als Aëben).

EEN PERSCAMPAGNE OMTRENT DE ‘LIBERTÉ DE LANGAGE’

Onmiddellijk na het woordenduel met Natalis Briavoine dacht Toussaint eraan om zijn toespraak te redigeren voor de Brusselse pers. Nog diezelfde week kreeg hij de gelegenheid om samen met Adolphe Bayet en diezelfde Briavoine in de redactie te treden van *L’Emancipation*, die op 21 oktober zijn eerste nummer uitbracht, een blad dat de republikeinse ideeën van Louis de Potter en van de harde kern van de Réunion Centrale wilde continueren.²⁶ De jonge spreker wou zo snel mogelijk naam maken in de politieke arena.

Eerst werkte hij zijn interventie om tot een krantenartikel, tussen 15 en 29 oktober, en stuurde de tekst naar *Le Belge*, het orgaan van het Voorlopig Bewind.²⁷ Dat leek hem de meest geëigende plaats te zijn. Op 29 oktober publiceerde hij eerst een ‘*Appel aux politiques belges*’. Jozef Ferdinand was uitermate bezorgd over de evolutie. De republikeinse idealen verzwakten zienderogen en het onrecht aan de Vlamingen aangedaan stond hem al te scherp voor ogen. Hij loste een heus schot voor de boeg van de grondwetscommissie die sinds 12 oktober in een verschroeiend tempo aan de slag was gegaan. Er raasde door het land een storm van decreten en besluiten. Koortsachtig werd gewerkt om een nieuwe staat uit de steigers op te trekken. Niet voor niets wilde Toussaint de politici en de journalisten waarschuwen wel degelijk te bouwen aan een “*futur pacte social*”.²⁸ Zijn bewerkte toespraak van 15 oktober verscheen dan in het nummer van 2-3 november, helaas in een verknipte en ingekorte versie. Toussaint aarzelde niet en liet de volledige tekst afdrukken in *L’Emancipation* van 5 november, het blad dat trouw bleef aan de republikeinse idealen en waaraan hijzelf redactioneel werk leverde.²⁹

Eind oktober is wel degelijk een verschuiving op te merken in de opvattingen van Louis de Potter en Jozef Ferdinand Toussaint. Beiden blijven principieel republikein. De toespraak van deze laatste op 30 oktober in de Réunion is daar het beste bewijs voor. Een manifest van de Bruggeling, gedateerd op 31 oktober, verdedigde nog wel de republiek. Maar De Potter haakte af van de revolutie. Zij was “*perdue, du moins*

26 J. Bartier, *Naissance du socialisme en Belgique* [...], p. 64 en n. 143; zie Pignon de la Boullay, *Notice sur Aimable et Natalis Briavoine, frères, anciens négociants et épiciers à Paris, actuellement à Bruxelles, et collaborateurs du journal ‘L’Emancipation’*, Brussel, 1833.

27 Br. Delbecke, *De lange schaduw van de grondwetgever. Pers en wetgeving en persmisdriven 1831-1914*, Gent, 2012, p. 36 noemt dit blad een van de belangrijkste persorganen in Brussel, met liberale inslag en oppositioneel t.a.v. het Nederlandse regime.

28 *Le Belge*, 29 oktober 1830; J. Huyghebaert, De oproep “Aen de Vlaemsche Jongelingen” van J.F. Toussaint, in: *Biekorf*, jg. 76, 1975-1976, p. 87; R. Vanlandschoot, Jozef Ferdinand Toussaint van Meulebeke [...], p. 57 en n. 22.

29 *Le Belge*, 2-3 november 1830; *L’Emancipation*, 5 november 1830: de Franse tekst werd door J. Kuypers in 1960 voor het eerst gepubliceerd onder de naam Toussaint. Zie J. Geldhof, *Een orangistisch rivaal voor Alexander Rodenbach: Jozef Ferdinand Toussaint 1807-1885*, in: *Album Joseph Delbaere*, Rumbeke, 1968, p. 177 en n. 15.

quant à ses effets d'amélioration sociale".³⁰ Of om het met de woorden van Toussaint te omschrijven: er kwam geen "*futur pacte social*". Daarom verzette Jozef Ferdinand zich tegen het Nationaal Congres dat op 3 november verkozen werd. Hij zal de uitspraak van De Potter ontmoedigend hebben gevonden maar besliste energiek door te gaan met de uitbouw van zijn republikeinse en sociale ideeën. Hij lardeerde zijn republi- canisme uitvoerig met een beroep, op de 'vrijheden', inzonderheid die van de taal. Hij is, binnen de kring van de Réunion Centrale, de enige die dat doet. Zijn hoffelijke verdediger van 15 oktober, Lucien Jottrand, die wel kandidaat was voor het Nationaal Congres, maar slechts na een omslachtige procedure, pas op 15 november zijn entree maakt in het halfroond.³¹ Hij mengde zich gretig in de discussies, maar heeft het nooit gehad over het taalvraagstuk. Toussaint lijkt wel alleen te staan in zijn ijver.

Het artikel vond nu snel zijn weg, ook in Nederlandse vertaling. Het allereerste spoor leidt naar het *Antwerpsche Nieuwsblad* van 4 november. Dat is dan op basis van *Le Belge* van de vorige dag.³² Vervolgens in de *Brugse Standaard van Vlaenderen* (overigens de eerste Nederlandstalige Belgische krant) waarin Constantin Rodenbach het revolutionaire vuur had aangestoken. Onder de titel *Vryheid van Tael* verscheen op 9 november de vertaling uit *L'Emancipation*. Het blad zou, zoals we verder zullen zien, met nadruk de kwestie van het 'Vlaemsch' en het 'Fransch' in het grondwetgevend werk van het Nationaal Congres blijven volgen.³³ Het steunde daarbij, zonder de naam van Toussaint te noemen, met beide handen diens stellingen.

Nog eens twee dagen later gaf ook *Den Postryder van Antwerpen* deze *Vryheid van Tael*. Daarop volgde *Den Vaderlander*, van de katholiek-democratische groep uit het Gentse, op 12 november. Het blad haalde daarbij fel uit naar al diegenen "*die de tael van het volk zouden willen verbannen*". Op deze wijze hadden zowel Brugge, Antwerpen als Gent deze Brusselse boodschap (van de Réunion Centrale dan nog wel) onder de ogen van de Nederlandstalige lezers gebracht.³⁴ De kwestie leek enigszins de publieke opinie te beroeren, althans in Vlaenderen. In de discussies in het Nationaal Congres dat op 10 november zijn werkzaamheden had aangevat, kwam ze aanvankelijk niet aan bod. Jozef Ferdinand Toussaint werd prikkelbaar.

Nauwelijks één dag na de plechtige opening kiest hij onder het pseudoniem 'Un Flamand' in *L'Emancipation* voor een hardere toon. Waarom hebben de patriotten, zo vraagt hij zich af, zo overtuigend de Hollandse overheersing bevochten, als de nieuwe

— 30 Fl. Loriaux, *Le rêve républicain et le mouvement ouvrier*, in: *Politique. Revue des Débats*, nr. 25, 2002.

31 E. Huytens, *Discussions du Congrès National de Belgique 1830-1831, I*, Brussel, 1844, p. 143-a.

32 Althans zo vermeldt H.J. Elias, *Geschiedenis van de Vlaamse gedachte, II*, Antwerpen, 1971², p. 26 en beroept zich daarvoor op de bekende *Bibliographie van de Vlaamsche Beweging*.

33 *Standaard van Vlaenderen*, 9 november 1830; R. Van Eenoo, *De pers te Brugge 1792-1914. Bouwstoffen*, Leuven, 1961; F. Boudrez, *Standaard van Vlaenderen*, in: *NEVB [...]*, p. 2852.

34 *Den Postryder van Antwerpen*, 11 november 1830; *Den Vaderlander*, 12 november 1830.

DEN VADERLANDER

VRYDAG 19 NOVEMBER 1830.

BELGIËN.

BRUNEL, 19 NOVEMBER.

VOORSCHEFFEN

Van de zitting voor het openen van het nationaal kongres van Lelysten.

Dinsdag, 9 november 1830, ten zeft uren 's avonds, zollen de Melken van alle de Leeken van Brunel, de pleegghelyd van 's anderdays aankomden.

Vereyde, ten elf uren en half 's voormiddags, zollen de burgerlyke macht en de krygsheren der hertoging zich in algeueer stellen in de Westzaet.

Des middags, zollen MM. de gedeputeerden van het kongres, sich vereygen in de zaal van hunne zitting. Afgeveerdeyden van het bestier van het jawerdyg zollen hun ontvangnen.

Ten een uren en half zollen zy zitting nemen.

Op de zelve ure zal de voorloppige regering sich uyt de zaal haer zittingen naar het noordelike hoek van de krygsheren zal hare zittingen worden; sy zollen en door de

Het byzondere

ing aankomden

Aankomden

van het kongres

worden.

De geveerde

en generaal de

Dun zal het

Eene salve

aankomden

De kongres

zoo lang het

gen; deure

van den voor

gesteld.

De tolling

laure zal ter

Brunel; zy

— Men o

te openen, om

alle de afde

ment voor

uytgeleid. M

ken; het voor

delere, zake

van het kong

tensteich over

scheyde konin

gning hare

— Het

Aenmerk

geene belasting

Aenmerk

over de over

— Dat het kon

enstellige ge

— Dat indien

de verdedig

de gevogel held

by gevolg van

— Het konin

verleed.

— Alle verv

nieligt.

— Den 6 de

M. Fredrik

wonenlyke ge

vervoerd en o

koopwacht v

machten het g

de familie van

op zyne doer

bewyzen aan het

konink van de

konink van de

konink van de

konink van de

konink van de

konink van de

konink van de

konink van de

konink van de

konink van de

konink van de

konink van de

konink van de

konink van de

konink van de

konink van de

konink van de

konink van de

konink van de

konink van de

— Den 7, is alhier eenen groeten hoop hollandsche kryggevogten aangekomen.

— Den 6, is alhier toegekomen een eskadren van het 1ste regiment jagers te prede van Doornyk. Die krygbende bestaet uyt mannen die ong geveerd hebben en is schon opgeleit.

— Den gewezen gouverneur van Luxemburg, M. Wiltour, die nog altyd meyt dat koning Willem hier nog iets heeft te zeggen, heeft aen de gedeputeerden der provincie Luxemburg verboden van sich naar het nationaal kongres te begeven.

— Den hertog van Wellington, sir Murray en Peel, ministers van den koning van Engeland, hebben in de zittingen van het parlement den 3 en 4 dezer uytdrukelyk verklaerd dat geene mogendheyd te verschen de zaken der Nederlanden zal konnen.

— M. Deuze is in zyne bediening van opincider over de kolleeyen en stremen van België bevestigt.

— Met dien voorstaender van het monopolie, den lakaer der België, den slaver van het hertog van Oranien, die ook nog in hollandsche dienst

VRYHEID VAN TAEI.

Onder de bezwaren, welkers herstelling men eyschte, was de vryheyd der tael zeker niet de minst belangryk. En nochtans, wat doet men nu? schynt men de vlaemsche tael niet te willen verbannen en voorregt van heerschende tael aen het fransch te willen geven? Den echten bulletyn der wetten en governements-akten worden uytsluytend in het fransch gedrukt; de overheids-persoonen der vlaemsch-sprekende provincien zyn verpligt hunne briefwisseling in het fransch te houden, en misschien zullen zy zich eerstdags genoodzackt zien alle hunne akten in die zelve tael op te stellen. Men verliest uyt het oog, dat de wetten en governements-akten door den echten bulletyn worden bekend gemaakt, en dat zy door die bekendmaking alleen verpligtende worden. Daerenboven, in Oost-Vlaend., het welk meer als 700,000 zielen telt; in West-Vlaenderen, dat er 600,000 heeft; in de provincie Antwerpen, die er 300,000 bevat, en in de provincie Limburg, die er 225,000 reket, word de vlaemsche tael door het meeste deel der inwoners gesproken.... Laten wy beter onze belangen begrypen. Onder het vaendel der vryheyd vereeygd, hebben wy ten koste van ons bloed de gemeenschappelyke onafhangelykheyt onzer schoone provincien veroverd; bestemd om gezamenlyk eenen vrystaet uyt te maken, laten wy onze beyde spraken niet uytsluyten. Dat zy gelykelyk in alle de akten van het algemeen bestier gebreykt worden. Dat in alle instichtingen van openbaer onderwys het vlaemsch gelyk het fransch en het fransch gelyk het vlaemsch geleerd worde. Deze gemeenschap van onderwys zal onze vereeyning bekrachtigen, en wanneer den staet in gevaer onze ermen zal noodig hebben, zal de stem van het vaderland, het geroep der vryheyd door allen gehoord worden.

— De vaend der schelde is voor de hollandsche vryheyd in nog geloten voor de groote vaerwegen van welke er nog tot 7 te Vlaengen liggen. Den koophandel sal verhoogt doen, aen wien het behoort.

— Eene vry kompanie jagers komt alhier te worden ingerigt, de zelve is bestemd om het order in de stad te onderhouden. Het provinsieel bestier heeft er zyne goedkeuring reeds toe gegeven. Naer het reglement te overleiden, zal den uniform in zeer goeden smaak zyn; den zeldren bestaet uyt eenen groenen kled, blouwe pantalon, twee wagen, gordel en wrytsch. Zy zollen gewapent zyn met een jaggeweer met dubbelen loop, een paar pistolen en twee dalk.

^ Artikel 'Vryheyd van Tael', verschenen in Den Vaderlander, 12 november 1830. [ADVN, VY 900423].

staat nu bedreigd wordt door een overheersing van de Walen over de Vlamingen. Zonder omhaal van woorden laat Toussaint horen dat zijn taalgenoten helemaal niet “*sont disposés à le souffrir*”. Zij die denken dat deze overheersing als het ware vanzelf wordt geaccepteerd “*se trompent étrangement*”.³⁵ Het zijn woorden die aan duidelijkheid niets overlaten. Een opgewonden Toussaint voorspelt de onvermijdelijke weerstand tegen de Waalse overheersing. De Franstaligen in Vlaanderen en in Brussel vallen niet in zijn gezichtsveld.

“WY ONTVANGEN VAN ALLE KANTEN BITTERE KLAGTEN”

Het probleem van de tweetaligheid in België werd dus van in de revolutiemaanden gesteld, althans formeel door Jozef Ferdinand Toussaint. Op 15 oktober had hij heel precies gewezen op de in zijn ogen volstrekt foutieve eentaligheid van het *Bulletin des Actes*.³⁶ De vraag is echter of zijn kritiek door de meerderheid van de nieuwe bewindvoerders en verkozen vertegenwoordigers van het Nationaal Congres gehoord is geworden. Het Voorlopig Bewind had zich op 16 oktober omstandig uitgesproken over de nieuwe ‘vrijheden’ en dan voornamelijk die van drukpers, het woord en de erediens. Dat drietal overheerste de hele revolutionaire en politieke retoriek van die dagen.³⁷ Voor deze vrijheden moest de Meulebekenaar niet overtuigd worden, maar de vrijheid van taal figureerde niet op de eerste rij.

Wat zou het Nationaal Congres daarmee aanvragen? Een allereerste en uiterst bescheiden signaal was te horen op de zitting van 16 november. Toen werd er bij de aanvang van de zitting een petitie uit Brugge aangereikt, in het Vlaams gesteld, met een verzoek tot erkenning van die taal. Een kittelorige Alexander Rodenbach vroeg: “*Est-ce en hollandais ou en flamand?*”, waarop de president, baron Surlet de Chokier, de lachers op zijn kant kreeg met het ontwijkend antwoord: “*Je ne suis pas assez philologue pour répondre à la question de l’honorable membre*”.³⁸ Dat belofde niet veel goeds voor een ernstige bespreking van het zogenaamde Vlaamse taalvraagstuk.

Het vraagstuk kon echter niet ontweken worden. Het bureau van het Nationaal Congres was op de hoogte van de publicaties van Toussaint. Op 17 november werd

— 35 *L’Émancipation*, 11 november 1830.

36 Volledige titel: *Bulletin des Arrêtés et des Actes du Gouvernement provisoire de Belgique*, Brussel, 1830; zie J. Gilissen, *Le caractère collégial des premières formes de gouvernement et de l’administration de l’Etat belge 1830-1831*, in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, nr. 3, 1981, p. 615.

37 Br. Delbecke, *Ambitieuze verdedigers van het vrije woord. Advokaten en de ijver voor de vrijheid van de drukpers in de grondwet van 1830-1831*, in: G. Martin e.a., *Geschiedenis van de advocatuur in de Lage Landen*, Hilversum, 2009, pp. 137-158; G. Martin e.a., *Geschiedenis van de advocatuur in de Lage Landen*, Hilversum, 2012, p. 61 en n. 242.

38 E. Huyttens, *Discussions du Congrès National [...]*, p. 149-a.

een exemplaar neergelegd van zijn 'Discours sur le veto et le sénat', de pas gedrukte brochure met zijn toespraak van 30 oktober, en dat terwijl de discussies bijzonder intensief gevoerd werden, "sur la forme du gouvernement", de keuze tussen republiek en monarchie.³⁹ Op de zitting van 18 november werd een voorstel neergelegd "tendant à établir un mode de publication des actes du congrès national", met de instelling van een *Bulletin Officiel*. Het betreffende decreet moest in artikel 4 voorzien in de "insertion (...) des actes du gouvernement provisoire" en tevens ook in de publicatie "dans tous les journaux qui se publient à Bruxelles". Zou men aldus het voorbeeld volgen van 4 oktober, waarbij de akten van het Voorlopige Bewind uitsluitend in het Frans werden opgenomen, en waartegen Toussaint zo fel had geprotesteerd? Bovendien bestonden in Brussel alleen maar Franstalige kranten.

Het protest kwam vanuit Brugse hoek. De *Standaard van Vlaenderen* van donderdag 18 november pakte uit met een stevige tekst, een "Correspondentie uit Brussel, 16 november 1830", de dag zelf van de ridiculisering van de Brugse petitie. De krant, sterk gefocust op de grondwettelijke vrijheden, vatte de reacties in de Vlaamse dagbladen van 4-12 november goed samen. Het stuk draagt onderaan de aanduiding (*Le Belge*), wat er zou kunnen op wijzen dat de correspondentie teruggaat op een bijdrage in *Le Belge*. Ze versterkte in alle geval de stellingen van Toussaint. De volledige tekst luidt als volgt:

"Wy ontvangen van alle kanten bittere klagten, om dat de besluyten van het gouvernement alleen in het fransch worden uytgegeven, en dat de vlaemsche bevolking de zelve niet en verstaen en konnen. Is dat de vryheid der tael beschermen?"

"Wy hebben reeds gevraagd waerom de acten van het provisoir gouvernement niet in het vlaemsch worden vertaald. Wy erhaelen [sic] onze vraag, want men zou zeggen, dat de

heeren van de wetgevende uytvoerende magt den gang van het ministerie Van Maanen volgen. Zoo haest een dagblad eenen goeden maetregel aenvaerdde, was men zeker van den zelve niet te zien néemen onder voorwendsel, dat men zig dan door de dagbladen moet laten beheerschen. Wy hebben nogtans reden van te gelooven, dat de acten van het provisoir gouvernement in de twee taelen worden afgekondigd, reeds in een besluit, betrekkelyk de verwoestinge onzer bosschen, in de vlaemsche en fransche tael overgeplakt."⁴⁰ Natuurlijk kan men opmerken dat de *Standaard* bij dat laatste het heeft over een onbeduidende aangelegenheid, die in niets de belofte van een diepgaande taalregeling inhield.

——— 39 Nog op 11 november in *L'Emancipation* had Toussaint het over 'la république en Belgique'; E. Huyttens, *Discussions du Congrès National [...]*, p. 160-a: de republikeinse minderheid werd op 22 november definitief uitgeteld, 174 congresleden stemden voor de monarchie, slechts 13 voor de republiek.

40 *Standaard van Vlaenderen*, nr. 2622, 18 november 1830, p. 1-d.; R. Van Eenoo, *Economische crisis en Vlaamse beweging: reacties in de Brugse pers, september 1830-februari 1848*, Gent, 1969, p. 10, vermeldt de bijdrage, maar geeft geen citaat.

SUCCES IN HET NATIONAAL CONGRES. NAWERKING VAN DE 'RÉUNION'?

Donderdag 25 november werd de eigenlijke discussie aangevat. "relative à la publication des actes du congrès national". Een commissie ad hoc had de ontwerptekst van het decreet reeds bekeken en E. Huyttens koos voor twee interventies, die het verdere verloop van de bespreking sterk hebben beïnvloed: een van Jean-Baptiste Claes, vertegenwoordiger voor Antwerpen, en een van Joseph Raikem (Luik).⁴¹ De eerste bekeurde dat de door de commissie geamendeerde tekst geen uitsluitel gaf "*quel sera le texte originel des décrets*". De tweede beklemtoonde dat boven elke twijfel "*le texte français est l'originel*". De bakens waren uitgezet.⁴²

Twee dagen later, zaterdag 27 november, had de belangrijkste gedachtewisseling plaats. Het is de vertegenwoordiger uit Oudenaarde, Charles Liedts (1802-1878) die een beslissende wending geeft aan het hier gestelde taalvraagstuk, omtrent het *Bulletin Officiel*. Hij wordt algemeen beschouwd als een gematigd liberaal, een schoolvoorbeeld van een intellectuele en politieke klimmer, zoals er wel meer waren in Oost-Vlaanderen.⁴³ Liedts was vanwege zijn jeugdige leeftijd verkozen tot een van de vier secretarissen van het Congres. Hij was het die telkens bij het begin van de zitting het proces-verbaal van de vorige vergadering voorlas en lezing gaf van de ingediende amendementen en petities. Zo werd hij snel een invloedrijk Congreslid. Op 22 november had hij zich aangesloten bij de grote meerderheid en gestemd voor de monarchie, geheel anders dan zijn stadsgenoot Camille De Smet, die wegens de "*intérêt du commerce, de notre industrie, de notre agriculture*" (zeg maar: de traditionele linnenindustrie) voor de republiek opteerde.⁴⁴

Net als Toussaint is Liedts onder de indruk dat "*plus de trois quarts des habitants des deux Flandres*", de Franse taal niet machtig is, maar hij voegt daaraan toe, "*ils n'ont pas encore le bonheur de la posséder*". Dat laatste zou Toussaint niet zeggen. De pragmaticus Liedts gaat verder: niet alleen de bevolking maar veel gemeenteraadsleden beschikken slechts over een zeer oppervlakkige kennis van de vigerende bestuurstaal.

41 J. Raikem (1787-1875) was in deze materie even belangrijk als Charles Liedts (zie verder). A. Freson, in de *Biographie Nationale*, XVIII, 1905, k. 599-601, kent hem "*une rôle considérable*" toe op het Nationaal Congres.

42 E. Huyttens, *Discussions du Congrès National [...]*, p. 327-ab.

43 L. Francois, Intellectuel en revolutionaire bedrijvigheid: een elitewijziging. Casus: de Oost-Vlaamse advocaten in 1830, in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, nr. 3, 1981, p. 571; L. Magits, De socio-politieke samenstelling van de Volksraad (10 november 1830-21 juli 1831), in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, nr. 3, 1981, p. 604.

44 E. Huyttens, *Discussions du Congrès National [...]*, pp. 99, 110 en 253; Over Liedts zie: Baron Charles A. Liedts (1802-1878). *Inventaris van Archief van baron Charles Liedts*, Gent, 2005, dossier 1.4.1; Th. Juste, *Le baron Liedts. Membre du Congrès National*, Brussel, 1878; Th. Juste, *Biographie Nationale*, XII, Brussel, 1893; S. Minnaert, *Charles Liedts (Oudenaarde 1801-Brussel 1878)*, in: *Handelingen van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Oudenaarde*, Oudenaarde, 1980; P. Röttger, *Charles A. Baron Liedts*, Gent, 2002.

Volgt dan een zin, die haast letterlijk uit het artikel van 5 november is weggelopen: “*or, comme la justice réclame que ceux qui doivent obéir à la loi puissent la lire et l’entendre, une traduction devient indispensable.*”⁴⁵

De commissie heeft het probleem onderkend, maar in de redactie van het verslag een essentieel punt over het hoofd gezien. De lacune gold een noodzakelijke correctie op het besluit van 16 november dat aan de provinciegouverneurs opdroeg zelf te zorgen voor een vertaling, in hun ressort. Dat wou Liedts ten stelligste voorkomen, “*parce que je suis convaincu qu’elle est sujette à de graves inconvénients*”. De alerte secretaris van het Congres bedoelt daarmee het ontbreken van een erkende algemene Vlaamse taal voor alle provincies. Zelfs als die vertaling geen officieel karakter draagt, hebben de Vlaamse provincies het volste recht de tekst van wetten, decreten en besluiten te begrijpen. Zoiets vraagt duidelijk uniformiteit. Het betekent niet meer dan een consequent beleid.

Zijn amendement luidt dan als volgt: “*Le pouvoir exécutif fera imprimer en regard du texte français, qui sera seul officiel, une traduction flamande pour les communes où cette langue est usitée.*” De Luikenaar Joseph Raikem kon daar best in meegaan, maar Alexandre Gendebien riep het spookbeeld op van velerhande dialecten. Dat is onoverkomelijk, zo houden hem de “*experts en cette matière*” voor (wie dat dan ook mogen zijn). De wetgever wil de vertaling in handen geven van de lokale overheid. Huyttens merkt in zijn *Discussions* op dat deze uitspraak van Gendebien over dialecten en lokale overheid “*signes d’étonnements*” op de banken van het Congres uitlokten.⁴⁶

Net als Toussaint in *L’Emancipation* van 5 november verwijst Liedts naar het voorbeeld van het Franse gouvernement, dat wel aandacht had voor “*une traduction flamande comme on peut voir dans le Bulletin Officiel, à compter de l’An VI de la République*”. Ook de vertegenwoordiger uit Ieper, François De Langhe, heeft dit Franse voorbeeld voor ogen. Het Nationaal Congres mag best dit voorbeeld volgen. Eugène Defacqz, uit Ath, is veel terughoudender. Eigenlijk wil hij geen tegemoetkoming op taalgebied. Een andere afgevaardigde uit Oost-Vlaanderen, Louis Le Bègue (Eeklo), laat niet na te beklemtonen dat de vertaalkwestie reeds dertig jaar oud is, en bij elke regimewissel aan bod is gekomen, maar het ontbreekt nog altijd aan “*une sanction législative juste et parfaite*”. Misschien kan deze ingewikkelde kwestie opgelost worden door een onderscheid te maken tussen ‘*promulgation*’ (van de officiële Franse tekst) en de ‘*publication*’ (van de vertaling). Het blijft een verwarde discussie.⁴⁷

Uiteindelijk is men niet ingegaan op de bezwaren van de enen en de spitsvondigheden van de anderen. De distinctie van Le Bègue werd gewoon weggehoond. Toch bleef de

45 E. Huyttens, *Discussions du Congrès National de Belgique* [...], 1844, p. 330-b.

46 E. Huyttens, *Discussions du Congrès National de Belgique* [...], p. 331-b.

47 E. Huyttens, *Discussions du Congrès National de Belgique* [...], p. 330-b, 331-a, 331-b, 332-a.

man uit Eeklo overtuigd dat het uiteindelijk ging over “*une nécessité pour une grande partie de la nation*”. Het amendement-Liedts werd goedgekeurd, met een toevoeging: “*une traduction flamande et allemande pour les provinces où l’on parle ces langues*”.⁴⁸ Het amendement-Liedts bevatte geen enkele verwijzing naar de kwestie van de ‘dialecten’. Deze ‘*traduction flamande*’ sloeg, zoals Toussaint dat reeds op 15 oktober bedoelde, als een taalgebruik verspreid in alle Vlaamse provincies.

VAN TOUSSAINT TOT LIEDTS: EEN VLAAMSE OVERWINNING?

Aan de discussie op 25 en 27 november heeft Lucien Jottrand niet deelgenomen. Tussen 24 november en 2 december is hij in het halfroond niet te bespeuren: geen enkele keer neemt hij dan het woord. Pas in de debatten over de Senaat, van 16 tot 18 december, mengt hij zich ten volle, in bewoordingen die dicht liggen bij de democratische redevoering van Jozef Ferdinand Toussaint van 30 oktober. Merkwaardig toch, men zou hem verwachten in de belangrijke discussie omtrent het amendement-Liedts, waarbij de argumentatie van 15 oktober te pas kwam, die hijzelf had gehoord en goedgekeurd.

In zijn *mémoires* van 1872 knoopte hij aan bij het besluit van het Voorlopig Bewind, 16 november, een besluit dat “*de taalvrijheid als grondstelsel wel erkende, maar de vrijheid op voorname punten kortvleugelde*”. Jottrand betreurde een “*grove botheid*”: “*dat het vlaamsch in gebruik bij de inwoners van zekere plaatsen (...) verschilt uit het eene gewest in het andere; ja, uit den eenen omtrek in den anderen, zoodanig dat het onmogelijk is in een officiële tekst de wetten en besluiten in het vlaamsch uit te geven*”.⁴⁹ Dat waren beschouwingen van erg late datum. Ze wezen meer naar Gendebien dan naar Liedts.

De ontwikkeling met betrekking tot de discussie over de regeling van het taalgebruik, in de Réunion Centrale, het Voorlopig Bewind en het Nationaal Congres tussen 15 oktober en 27 november 1830, is niet zonder enig belang om de Vlaamse ‘taalijver’ van Jozef Ferdinand Toussaint te duiden. De ‘*liberté de langage*’ als onderdeel van het nieuwe pakket van constitutionele vrijheden, kreeg niet hetzelfde applaus en sorteerde slechts een beperkte weerklank in de wetgevende arbeid. Wel werden, zoals Eliane Gubin in 1979 schreef, de beschikkingen over de vertaling van de wetteksten getroffen uit “*soucis (très réel d’ailleurs) de respect et esprit de la Constitution, se traduisant par l’obligation d’accompagner tous ces actes d’une traduction flamande ou allemande, selon les régions*”. De auteur noemde dit “*une solution naturelle*” in het teken van de “*proclamation de la liberté*”.⁵⁰

48 E. Huyttens, *Discussions du Congrès National de Belgique [...]*, p. 334-b.

49 L. Jottrand, *Nederduitsche gewrochten [...]*, p. 176.

50 E. Gubin, *L’emploi des langues au XIXe siècle: le début du mouvement flamand*, Brussel, 1979, pp. 23 en 25-27 en n. 7 (cursivering, RV).

^ Portret van Charles Liedts uit de periode dat hij lid was van het Nationaal Congres, 1830. Prent uit: R. Röttger, *Charles A. Baron Liedts* (2002). [ADV, VC 1525].

Het amendement-Liedts kwam tot stand in deze vrijheidscultuur, gedomineerd door een Franstalige burgerij. Op 27 november was er nog geen sprake van taalstrijd of van een Vlaamse beweging. De toespraak van Jozef Ferdinand Toussaint op 15 oktober en zijn persbijdrage van 5 november in *L'Emancipation* stonden ook in het teken van zijn grote revolutionaire belijdenis van de veroverde vrijheid. Maar Toussaint deed door de heftigheid van zijn betoog een tikkeltje meer dan het debiteren van lyrische beschouwingen over deze vrijheid. Hij begaf zich duidelijk op het terrein van een noodzakelijke wetgeving. Zijn ijver voor de Vlaamse taal was daarbij niet schatplichtig aan katholiek-conservatieve premissen, daarvoor behoorde hij te zeer tot de actieve linkerzijde. Hij had aan de pleidooien van de Antwerpse priester Buelens geen boodschap.⁵¹

Hij liet niet na te wijzen op een haast onvermijdelijke tegenstelling tussen de Vlamingen en de Walen, met de verzekering dat de Vlamingen met niets minder dan hun grondwettelijk beschermde '*liberté de langage*' zouden tevreden zijn. Zo tenminste had hij het verwoord in zijn bijdrage van 11 november in *L'Emancipation*. De demografische sterkte en het feit dat het probleem sinds de Franse republiek was gesteld, gaven hem de verzekering dat nu het ogenblik was aangebroken om in de publieke ruimte de gelijkheid van het Vlaams en het Frans te verzekeren, te beginnen met een gelijkwaardige behandeling van deze talen in de instellingen voor lager onderwijs.⁵²

Dat dit een van zijn hoofdbekommernissen uitmaakte, liet hij nog eens formeel horen op 7 november in de Réunion Centrale. Voor Toussaint was de onwetendheid van de lagere volksklassen "*le plus grand obstacle à la liberté*". Vrijheid, cultuur en politiek groeien niet op een bodem van onrechtvaardige armoede. Zij die nu als onmachtigen opgesloten zitten in hun dialect, zullen met het onderwijs in de Vlaamse taal openbloeien naar een echte '*liberté de langage*'.⁵³

IJVERAAR EN VOORLOPER. TOUSSAINT EN BLOMMAERT

Het spreekt vanzelf dat het pleidooi van 15 oktober plaatsgreep in een bijzonder geladen conjunctuur: die van de revolutionaire herfst van 1830. De hedendaagse geschiedschrijving heeft aangegeven dat "*een belangrijk taalpolitiek scharniermoment zich voordeed*". De overgang werd gemaakt "*van een systeem van faciliteiten naar en bestel van complete taalvrijheid*".⁵⁴ Uit het toenmalig discours, zo zegt Jetje De Groof verder,

——— 51 L. Wils, *Waarom Vlaanderen Nederlands spreekt*, Leuven, 2001, pp. 22-23: "(...) de beweging voor het gebruik en de ontwikkeling van de volkstaal werd gedragen door godsdienstig-conservatieven en niet door liberalen of zelfs socialistische krachten." Ik wil er hier alleen op wijzen dat Toussaint behoorde tot de revolutionaire linkerzijde in zijn 'ijver voor de Vlaamse taal'.

52 "Maak van het Vlaams zowel als het Frans in al onze openbare onderwijsinstellingen wordt onderwezen!" (15 oktober 1830). Vertaling L. Demedts, *De Roede van Tielt* [...], p. 160.

53 Réunion Centrale, 7 november 1830; P. Bartier, *Naissance du socialisme en Belgique* [...], pp. 25-26 en n. 43.

54 J. De Groof & E. Vanhecke, 1830 als taalpolitiek keerpunt, de jure en de facto, in: *Verslagen*

"is duidelijk dat men uiteindelijk een systeem beoogde waar het Frans de enige officiële taal zou zijn met faciliteiten voor sprekers van het Nederlands". En Lode Wils drukte het als volgt uit: "Voor een hele generatie werd het onmogelijk een Nederlandse cultuur te verwerven, zodat de taal verschrompelde en verarmde (...) De Belgische Revolutie schafte de taalwetgeving van Willem I af en proclameerde de vrijheid van het gebruik van de in België gesproken talen. Dat betekende een terugkeer naar een eeuwenoude traditie van voor de Franse Revolutie."⁵⁵ Toussaint en enkele anderen wilden evenwel de vertaalregeling van 1798 als inspiratie en model voor de Belgische situatie.

Het pleidooi van Toussaint van 15 oktober had de bedoeling om een wetgevend initiatief van het Nationaal Congres af te dwingen, om op een of andere wijze de gelijke behandeling van het Frans en het Vlaams te waarborgen "als het cement van onze (Belgische) unie". Dit kon niet lukken, gezien de opvattingen van de overgrote meerderheid der Congresleden. Wat Toussaint vreesde, zou feilloos geschieden, "een verfransingsdruk zette in, heel bewust in Brussel".⁵⁶

Hij had nog op 11 november beweerd dat de Vlamingen de taalonderdrukking van de Walen niet zouden gedogen. Het Franstalig bestel was veel sterker dan hij dacht. Het amendement-Liedts van 27 november betekende wel een heel kleine deur naar een gelijkwaardige behandeling "in alle besluiten en rapporten van de regering". Bovendien behoorde Toussaint tot de verliezers van de revolutie. De *Courrier des Pays-Bas* kondigde op 7 december 1830 met een zekere geruststelling aan dat de Réunion Centrale een zachte dood gestorven was. De krant voegde er zelfs de precieze overlijdensdatum aan toe: 27 november, de dag waarop het amendement-Liedts werd goedgekeurd.⁵⁷ Niettemin mochten de pogingen van Jozef Ferdinand Toussaint, ijveraar voor de Vlaamse taal, in het licht gesteld worden. De enthousiaste republikein was op zijn manier een directe voorloper van de Gentse taalijveraar van 1832 en van de Vlaamse beweging zoals ze zich manifesteerde in de jaren dertig van de negentiende eeuw.

In dat jaar publiceerde Philip Blommaert (1808-1871) zijn *Aenmerkingen over de verwaerloozing der Nederduytsche tael*, waarin dezelfde argumentatie te lezen staat over de demografische meerderheid van de Vlamingen in het nieuwe België. De taalproblematiek was bij de Gentse ijveraar ook intrinsiek verbonden met de aandacht voor onderwijs, beschaving en verlichting.⁵⁸ Op 10 juli 1832 liet Toussaint op zijn beurt een artikel verschijnen in *Den Vaderlander: 'Oproep tot de Vlaemsche Jongelingen'*, een herhaling en versterking van wat hij in de Réunion op 15 oktober 1830 betoogd had over

---

en Mededelingen Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde, jg. 114, 2004, nr. 1, pp. 55 en 66.

55 J. De Groof, *Nederlandse taalpolitiek en taalplanning* [...], p. 203; L. Wils, *Waarom Vlaanderen Nederlands spreekt* [...], pp. 33 en 39.

56 L. Wils, *Waarom Vlaanderen Nederlands spreekt* [...], p. 39.

57 *Le Courrier des Pays-Bas*, 7 december 1830; J.-R. Leconte, *La Réunion Centrale* [...], p. 970.

58 A. Deprez, Blommaert, Philip, in: *NEVB* [...], pp. 515-516.

de taal. Ondanks het feit dat het stuk in *Den Vaderlander* ondertekend was met "T.", (duidelijk Toussaint) werd het in de historiografie van de Vlaamse beweging herhaaldelijk toegewezen aan Blommaert. Jozef Huyghebaert heeft daarover evenwel uitsluitend gebrachd. Deze *Oproep* bevatte nog maar eens "een verhevigde versie van de in het Frans gestelde klacht ten tijde van de taalmaatregelen van het Voorlopig Bewind".⁵⁹

Wat Toussaint aanvatte in de herfst 1830 betekende nauwelijks iets voor het begin van een wettelijke aandacht. Zoals J. Clement in 2009 aangaf: "de taalvrijheid als individueel mensenrecht begon aan een zeer lange winterslaap". Het zou duren totdat het legaliteitsprincipe, de zo gegeerde 'liberté de langage' ook voor 'de Vlaemsche tael' zou incorporeren in een door de grondwet voorziene mogelijkheid tot wettelijke regeling.⁶⁰ 15 oktober 1830 betekende derhalve een zwak signaal, maar dan toch een signaal.

——— 59 J. Huyghebaert & R. Vanlandschoot, Toussaint, *Jozef Ferdinand*, in: NEVB [...], p. 3097.

60 J. Clement, *De taalvrijheid in de grondwet. Ontwaakt de schone slaapster?*, in: A. Alen & S. Sottiaux (eds), *Taalreizen juridisch getoetst*, Antwerpen, 2009, p. 18.